

Magyar Művészeti Akadémia
Művészetelméleti és Módszertani
Kutatóintézet

„MÉLYEBB BARÁZDÁT HÚZNI...”

ZENE
A KERESZTÉNY
EGYHÁZBAN

KONFERENCIA

2020. OKTÓBER 27. 10.00
PESTI VIGADÓ
A MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA SZÉKHÁZA
MAKOVECZ TEREM

Az MMA Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet a

intézménye.

A borítón Bujnovszky Tamás fotója látható.

Előszó

A liturgia anyanyelve a zene – tartja a régi igazság és tanulja minden kántorjelölt. Az istentiszteletek, misék legfontosabb eleme a hittel és szívvel előadott, elénekelt zene, amelynek nemcsak a liturgia továbbvitelében van fontos szerepe, de utal az egyházi év adott pillanatára is.

Konferenciánkon arra keressük a választ, hogy milyen állapotban van ma a keresztény egyházak templomi és egyházi zenéje, él-e a szépség igénye a papság és a hívek körében. *„Minden erőnket összeszedve igyekezzünk mélyebb barázdát húzni, mint amilyen a nap divatja!”* – írta Liszt Ferenc a művész mindenhatóságáról szóló írásában.

Sokan hiszik, hogy változásoknak kell történnie az egyházi rendben ahhoz, hogy a ma emberét is megszólítsuk, azaz többen váljanak igaz, hithű emberekké. De vajon nem a múlt megtartásában, azaz a hagyományőrzésben van-e az az erő, amely odahívja az embereket az oltáriszentség elé? Bizonyos-e az, hogy a modern zenei szemlélet feltétlenül igénytelenséget is jelent egyúttal? Nehéz kérdések ezek, amelyekre valószínűleg nem a kimondott szavak, hanem általános társadalmi állapotunk és egyéni jóérzésünk adhatja meg a választ. Konferenciánk ezek előidézését szolgálja.

Fehér Anikó

Program

10.00–10.10	Köszöntő
10.10–10.30	<i>Varga László</i> : Az Országos Magyar Cecília Egyesület története és tevékenysége
10.30–10.50	<i>Pálmai Árpád</i> : Egész életemben az Úrnak énekelek
10.50–11.10	<i>Heinczinger Miklós – Török Máté</i> : „Sunt lacrimae rerum” – Van a tárgynak könnyük
11.10–11.30	<i>Dékány András György</i> : Az új magyar miseordinárium-gyűjtemény bemutatása és történeti előzményei
11.30–11.50	Kávészünet
11.50–12.10	<i>Fehér Anikó</i> : Aranyanyánk
12.10–12.30	<i>Bednarik Anasztázia</i> : Egy váci egyházzeneész a XX. században – Kisfaludy Pikéthly Tibor (1884–1972)
12.30–12.50	<i>Windhager Ákos</i> : „Misémet tartom egyik legszerencsésebb alkotásomnak” – Dohnányi Ernő: Szegedi mise
12.50–13.10	Kávészünet
13.10–13.30	<i>Mezei János</i> : A Budapesti Énekes Iskola – Az (egyház)zeneoktatás örök kérdései
13.30–13.50	<i>Kovács Szilárd</i> : Műfajok exportja és importja egy keresztény felekezeti határokat átfelölő egyházzenei praxisban
13.50–14.00	Kérdések, hozzászólások, zár szó

Absztraktok

Varga László

apát-kanonok, a váci székesegyház karnagya, az OMCE központi igazgatója, a MALEZI egyházzenei főreferense, a KÓTA Egyházzenei Szakbizottság elnöke

Az Országos Magyar Cecília Egyesület története és tevékenysége

Az Országos Magyar Cecília Egyesület a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia zenei tanácsadó testülete, amelyet 1897-ben alapított Bogisich Mihály címzetes püspök. Az egyesület alapítójával kapcsolatban megtudhatjuk Liszt Ferencsel való szakmai kapcsolatának egy-egy érdekes részletét. Hallhatunk továbbá az egyesület keletkezésének körülményeiről, ennek előzményeiről és okairól, valamint az egyházban a liturgikus zene elvilágiasodására adott válasz körülményeiről és fokozatairól, amely folyamat Regensburgban indult el a XIX. században. A ceciliánus mozgalom Magyarországra való bejutása már eleve figyelemre méltó, főként azoknak a püspököknek és zeneileg felső fokon képzett papoknak a neve és tevékenysége, akik Bogisich munkatársai, majd pedig utódaiként tevékenykedtek és dolgoznak ma is az egyházi zene ügyéért.

Az Országos Magyar Cecília Egyesület felbecsülhetetlen értékű munkát végzett az eddig eltelt 123 év alatt folyamatos tevékenységével. Nehéz történelmi időkben és helyzetekben, üldözések közepette is, amikor felosztatására is kísérletet tettek. Bárdos Lajos leleményességén múltott megmentése. Kotta- és lapkiadásai külön előadások témái lehetnének, összefoglaló áttekintést azonban már ez alkalommal is nyerhetünk. Egykori és mostani tisztségviselőiről egyaránt hallunk majd, továbbá a különféle egyházzenei képzéseinek intézményeiről, amelyeket létrehozott és ma is működtet. Az egyházi énekkarok működésének segítése az OMCE életében mindig központi szerepet játszott. Az ezzel

kapcsolatos adatokról, különféle információkról, egyúttal a szakmai és lelki nevelőmunkáról hallhatunk.

Végezetül pedig az előadó néhány jelenlegi tudnivalóval is szolgál, amely az OMCE és a KÓTA együttműködésének területét mutatja be.

Pálmai Árpád

egyházzenes; az Esztergomi Hittudományi Főiskola, a Budapesti Központi Papnevelő Intézet és az esztergomi Temesvári Pelbárt Ferences Gimnázium ének-zene tanára, karnagya; az esztergomi ferences templom kántora

Egész életemben az Úrnak énekelek

A zene Isten egyik legcsodálatosabb ajándéka. Énekünk szüntelen isten-dicséretünk eszköze, megszentelődünk általa. Amikor énekelünk, akkor az Isten dicsőségét zengő angyali karokhoz kívánunk csatlakozni. Számos ide vonatkozó buzdítást találunk a Bibliában, az egyházatyák írásaiban, a zsinatok rendelkezéseiben.

A gregorián a liturgia zenei anyanyelve, maga az énekelt liturgia, a liturgiában való alapértelmezett megszólalási mód pedig az éneklés. És Istennek a legjobbat, a legszebbet, a hozzá legméltóbbat kell adnunk, akkor is, amikor énekelünk.

Mégis, Isten szavára és az ő felszentelt szolgálóinak énekére nyitott fülű emberként sok mindent tapasztalhatunk templominkban. Hogy énekelnek papjaink napjainkban? Ha szépen, az kin és min múlik? És ha nem? Számít ez korunkban? Fontos-e, hogy tanulmányaik során a zenei műveltségben jó alapokat kapjanak és az éneklés művészetében minél magasabb szintre jussanak? Ezen kérdésekre kaphatunk választ a szemináriumi énektanár jó évtizedes tapasztalataiból. Előadásában rávilágít a magyar kereszténység bölcsőjének, Esztergomnak sok évszázadon át meghatározó központi szerepére. A legmeghatározóbb korabeli liturgikus források, emlékek és rendelkezések számbavé-

tele után jutunk el napjaink liturgikus énekéhez, majd tekintünk a jövőbe.

Heinczinger Miklós – Török Máté

a Misztrál együttes alapító tagjai

„Sunt lacrimae rerum” – Van a tárgyaknak könnyük.

A költeményekben található szakralitás és az énekelt vers közötti kapcsolat a Misztrál együttesben

„Van a tárgyaknak könnyük. Érzem olykor, / hogy sírnak a szobámban nesztelen; / sötétedő, sejtelmes alkonyokkor / bús lelküket kitérítik meztelen.” – írja Babits Mihály *Sunt lacrimaererum* című költeményében. Mennyire megfoghatatlan fizikailag a gondolat, mégis át tudjuk érezni a pillanatot.

A költészet szakrális tartalma nem lehet kérdés, hisz a legtöbb esetben maga a szöveg megírása is olyan pillanatban születik, amelyben jelen van a megfoghatatlan erő. A Misztrál együttesel ennek szellemében próbáljuk megkeresni a sorok között rejlő dal-lamokat, minden versnek a sajátját. Akkor simul eggyé a dallam és a szöveg, ha alázattal vagyunk a szöveg iránt.

Az énekelt vers a megfoghatatlant bontja ki, s adja oda egy olyan értelmezésben, amely segíti megsejteni a láthatatlant.

Dékány András György

egyházenész, karnagy, a MKPK Harmat Artúr Központi Kántorképző tanára

Az új magyar miseordinárium-gyűjtemény bemutatása és történeti előzményei

A Szent István Társulat gondozásában 2020 februárjában jelent meg az új *Miseordinárium-gyűjtemény* (népmise-partitúrák). E rövid történeti összefoglalóban azt vizsgáljuk, hogy hogyan fej-

lődtek az ordináriumgyűjtemények a katolikus liturgiában a középkortól napjainkig: hogyan keletkeztek a miseciklusok („Kyriale”), és a magyar énekeskönyvekbe hogyan épültek be a latin és magyar ordináriumtételek, kitérve a miseénekműfaj keletkezésére is. A gyűjtemény közvetlen előzményeiről is szót ejtünk: a magyar nyelvű népmiseciklusok kialakulásáról a XX. században a II. Vatikáni Zsinat instrukcióinak fényében; majd a „Misepartitúrák” előző kiadásairól. Ezután a kötet keletkezését ismertetjük, kitérve a válogatás a szöveget, dallamot és a kíséretet érintő változtatások, valamint a kottagrafika kérdéseire. Végül a gyűjtemény kevésbé ismert és újonnan komponált kompozícióiból mutatunk be rövid hangzó részleteket (Horváth István, Koloss István, Kovács Szilárd, Sapszon Ferenc és Varga László miséiből).

Fehér Anikó

karnagy, népzenekutató, a MMA MMKI tudományos főmunkatársa, a Károli Gáspár Református Egyetem óraadó oktatója, a Nemzetközi Kodály Társaság elnökségi tagja

Aranymiatyánk

Ez a magyar nyelvterület több részén is előforduló népének Jézus földi életének utolsó hetét mutatja be. Eredete nem tisztázott, de a XV. századból már ismert német nyelvű változata. Dél-szláv, szlovén, cseh és szlovák nyelven is megtalálták, ezek ponyván is terjedtek.

„Asszony-népünknek máig egyik legkedvesebb elmélkedő imádsága: Jézus édesanyjának, Máriának elmondja, hogy mi várakozik reá a nagyhét napjában... voltaképpen Jézusnak édesanyjától való első, virágvasárnapi búcsúzkodása, amely a kánoni evangéliumokban nem fordul elő” – írja róla Bálint Sándor. A párbeszéd formájú, prózában és verses énekben is megtalált adat a nagyhét imádsága volt, elmondója az Úr előtti meghallgatást remélhetett a gomyomány szerint.

Az imádságnak valójában más köze nincs a nevében rejlő *Mi atyánk* imához, pusztán műfaji hasonlósága miatt nevezte így a nép. Az arany jelző pedig az értékét jelzi.

Bednarik Anasztázia

orgonaművész és -tanár, az Apor Vilmos Katolikus Főiskola adjunktusa

Egy váci egyházzenesz a XX. században – Kisfaludy Pikéthy Tibor (1884–1972)

Pikéthy kevésbé ismert szélesebb szakmai körökben. Leginkább az idősebb orgonista- és egyházzenesz-generáció találkozhatott nevével. Ennek oka, hogy az 1950-es évektől haláláig kora, de főként nemkívánatos egyházi tevékenysége miatt mellőzött volt. Külön csoda, hogy orgonaműveinek egy részét a Zeneműkiadó megjelentethette, igaz, már a puhább diktatúra idején. Sajátos, leginkább neoromantikusnak mondható stílusa miatt elkülönül kortársaitól. Műveiben magas szintű mesterségbeli tudást, hagyományokhoz való hűséget, értékközpontúságot követhetünk nyomon. Mik ezek az ismérvek? Milyen hatások révén jött létre ez az életmű? Mivel foglalatostkodott ez a Komárom-Újszőnyben született, 1919-től Vácott tevékenykedő tanító, szeminaryumi tanár, egyházkarnagy, kántor, orgonista, a Nemzeti Zenede tanára? Ezekre a kérdésekre ad választ az előadás, amelyben bemutatásra kerül mindaz, amit az utókornak érdemes megőriznie a magyar egyházzene e kevésbé ismert alakjáról.

Windhager Ákos

művelődéstörténész, az MMA MMKI tudományos munkatársa, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem óraadó oktatója

„Misémet tartom egyik legszerencsésebb alkotásomnak” – Dohnányi Ernő: Szegedi mise

A XX. század közepén születik meg az oratorikus magyar egyházzenei triptichon: Dohnányi Ernő *Szegedi miséje* (1929), Kodály Zoltán *Missabrevise* (1942/1944/1948) és Lajtha László *Missa in tono phrygió*-ja (1950). Vajon keletkezésük időpontján túl van-e érdemi kapcsolat közöttük? Közismert, hogy a szerzők indíttatása, művelődési környezete és szakralitásfelfogása eltér. A bevett értelmezések szerint Dohnányi béke idején komponált, hiteles derűt sugallva, Kodály háború idején írt könyörgő imát, Lajtha pedig a zsarnokság ellen fogalmazta meg Istenhez kiáltott vallomását. De a művek jelképiségében a politikai értelemezések mögé ásva milyen világ tárul fel? A credók tanulságtélteliei szerint kibén hisznek a szerzők?

Mennyiben tekinthető a három alkotás jelbeszédnek, hittételnek vagy stílusgyakorlatnak? Mennyiben fejthető meg a művek erős személyessége? Milyen módon üzentek az általuk szeretett – szűk és tág – közösségnek, akikért az adott darabban imádkoznak? A három nagyzenekart, orgonát és nagy vegyes kart alkalmazó mise összetartozását mennyire erősíti, hogy bár eltérő zenei eszményt követtek, mégis közel azonos apparátust alkalmaztak? Milyen jellegzetes magyar szimfonikus modellt követtek a zenekarkezelésben?

A látványosan különböző stílusukban hogyan oldották meg a korabeli magyar zenei köznyelv és Liszt örökségének ötvözését és milyen gesztust gyakoroltak szeretett kortársuk, Bartók felé? Végül, mennyiben segítette játszottságuk a másik kettő előadásait?

A prezentáció a *Szegedi mise* bemutatásán és hatástörténetén túl a másik két művel való közösségét tárja fel, s ezzel lezárja a kutató többéves nagymisékről szóló sorozatát.

Mezei János

karnagy, a Budapesti Énekes Iskola művészeti vezetője, a Liszt Ferenc Zeneakadémia Egyházzene Tanszékének egyetemi adjunktusa

A Budapesti Énekes Iskola – Az (egyház)zeneoktatás örök kérdései

Elnevezése szerint a Schola Cantorum eredetileg az első évezredben a római liturgikus kórus testületét jelentette: hivatásos férfi énekesek és énekesfiúk testületét, akiknek tevékenysége a zenés liturgiák méltó végzésére irányult. Ennek örökösei a mai nyugat-európai nagyhírű Schola Cantorumok: Bázelen, Bécsben, Monserratban és Angliában (Oxfordban, Cambridgeben, Londonban).

A zenei nevelés fontossága a középkoron át a hét szabad művészet oktatási formái által öröklődött át Európa-szerte, így Magyarországon is, amelynek jelentős tanúja például a Szalkai-kódex.

Az oktatási forma lényegi elemei átmenthetők a mai pedagógiai gyakorlatba is, kapcsolatba hozva a kodályi örökséggel:

- a tananyagban egyházzenei repertoárra (gregoriánének, értékes népénekanyag) alapozva az oktatást,
- kiegészítve ezt a nívós népzenei, műzenei európai hagyománnyal,
- rendszeres liturgikus szolgálatot látva el az iskolához kapcsolódó templomban,
- a kortárs zene liturgikus alkalmazásával, sőt új művek születését inspirálva.

Kovács Szilárd Ferenc

orgonaművész, az MMA művészeti ösztöndíjasa, a Pécsi Tudományegyetem oktatója

Műfajok exportja és importja egy keresztény felekezeti határokat átfelölő egyházzenei praxisban

Az előadás fókuszában a liturgikus orgonajáték művészete áll. Ahogyan minden szertartáson belül elhangzó zenére, úgy a hangszeres és hangszerkíséretes vokális zenére is igaz: művelőjének folyamatosan alkalmazkodnia kell az adott liturgikus formához és tartalmi kerethez, körülményhez.

A Római Katolikus Egyház hivatalos hangszere az orgona. Miért éppen ez az instrumentum a legalkalmasabb az istendicsőítés kifejezésére, az énekvezetésre, és egyáltalán hogyan emelkedett ki ilyen formán a többi hangszer közül? Ezekre a kérdésekre keressük a választ.

Az orgonista zenei szerepe sokrétű: hangszerével vezeti az éneket, kórust kísér, alternatív praxisban vesz részt, játékával keretezi a szertartást, vagy éppen a különböző liturgikus űröket (pl. processziók) tölti ki.

Az énekvezetéshez kapcsolódó ún. intonáció és előjáték szerepe a közös éneklés előkészítése, ez gyakorlatilag egy időben kiterjesztett avizó funkcióját tölti be. Kiderül belőle a soron következő ének hangneme, kezdőhangja, tempója, karaktere és számtalan más zenei paramétere, amely fontos az énekelni készülő hívő számára. Ez a „nulladik versszak” zenei eszközökkel kiemelheti az ének kulcsgondolatát, vagy teológiai oldalról is gazdagíthatja a szertartást nonverbális módon.

Az évszázadok során a különböző keresztény felekezetek gyakorlatában más-más zenei megoldások születtek az énekek hangszeres intonációjára, egymástól eltérő önálló műfajok alakultak ki. A különbözőség oka nemcsak a liturgikus gyakorlat eltérő jellegéből adódott, hanem az énekrepertoár különbségeiből is. Az egyházzene története során a népnyelvű éneklés – úgy is fogalmazhatnánk, a tömegéneklés – más történeti periódusban

honosodott meg az egyes felekezeteknél. A protestánsok gyakorlatában ez a kezdetektől jelen volt, a Római Katolikus Egyház a II. Vatikáni Zsinat előtt ezt csak nem kanonizált repertoárként fogadta el a latin nyelvű gregorián mint főanyag prioritását megtartva. Mára a népnyelvű énekléshez kapcsolódó orgonás megoldások elkezdtek áttörni a felekezeti határokat. A műfajok áramlása nem egyirányú, nagyon izgalmas, ahogyan például egy református istentiszteleten a francia barokk szvit – alapvetően gregorián cantusfirmusra épülő – tételtípusai megjelennek, vagy fordítva, a barokk korálpartita tételei egy szentmisében az áldozási rész közben.

Az előadó a katolikus praxisban bevethető műfajok bemutatására tesz kísérletet, megvilágítva az egyes típusok felekezeti hátterét. Egy műfajt kiemel a többi közül, amely a leguniverzálisabb, mert a liturgia legkülönbözőbb pontjain egyaránt bevethető.

MEGJELENT

MMA-MMKI.HU